

DOĞUMUNUN 100. YILINDA KAFKA'NIN GÜNCELİĞİ

Hüseyin Salıhoğlu *

Avusturya edebiyatının 20. yüzyılın başlarında yetiştirdiği üç önemli anlatı ustalarından biri olan Franz Kafka'nın 1983'de (bu yıl) doğumunun 100. yılı kutlanmaktadır. Ölümünden bu yana 60 yıl geçmek üzeredir. Pek çok yazarların eserleri belirli bir çağın, bir devrin anlatımı ile sınırlı kalmalarına karşın Kafka'nın eserlerinde insanın her zaman her devirde geçerli olabilecek varoluş açmazı sergilenmiştir. Onun yezamansal ilişkilerin dışında yarattığı dünya, edebiyat çevrelerinde en çok tanınan yazarlar arasında yer almasını sağlamıştır kuşkusuz. Kendisinden sonra yetişen yazarları etkilemesi ve bir Kafkaesk modasının oluşması da öneminin göstergesini oluşturur.

Ne var ki, Kafka öyle kolay anlaşılabilir ve yorumlanabilen bir yazar değildir. Düşünceleri saydam değildir, kendisi bile "sisi" olduklarını kabul eder ve başkalarının kendini anlamakta güçlük çekeceklerinden kuşku duymaz. Edebiyat bilimcileri, eserlerinin bilmececi örgüsüne girmek için çok çaba harcamışlar, ama ona tek ve ortak bir yorum getirmemişlerdir. Elde birbiri ile çelişen yorumlar vardır ki bunlar temelde ona ortak ve tek bir anlam verilemeyeceğini göstermektedirler: Onun anlaşılabilirliğinde birleşilmektedir. Albert Camus'nun bir zamanlar haklı olarak söylediği gibi Kafka'nın eserlerine getirilen ve doğru olduğunu iddia eden her yorum yanlıştır, ¹ Kafka yorumları üzerine Hermann Hesse aşağıdaki belirlemeyi yapar.

"Bu 'yorumlama' zekânın bir oyunudur, çoğunlukla hoş bir oyun, akıllılar için iyidir, ama sanata yabancı olan kimseler, onlar zenci plastiği ya da on iki sesli müzik üzerine kitaplar okuyup yazabilirler ama, bir sanat eserinin içine girmeyi asla beceremezler, çünkü onlar kapıda durup kapının açık olduğunu görmezler de yüzlerce anahtarla açmayı deneler." ²

Yorumlar üzerine yapılan yorumların dahi birbiriyle çelişmesi Kafka'nın bilmececiliğini kanıtlamaya yeterlidir.

Anlatı edebiyatında insancıllık görüşü temsil eden eserler 20. yüzyılla birlikte genelde burjuvanın bunalımını yansıtır: Özellikle insanın soyutlanması, varoluş endişesi, yabancılaşma, yalnızlaşma ve teslimiyet gibi. Konu ve olay bakımından pek çok eserin arkasında Birinci Dünya Savaşı ve imparatorlukların çöküşleri vardır. Avusturya, Alman ve İsviçre edebiyatlarında özellikle faşizmle bir hesaplaşma göze çarpar. Bu yüzden demokrasi yanlı pek çok yazar sürgüne gitmeye zorlanmıştır.

* Doçent Dr., Hacettepe Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyat Anabilim Dalı.

1. Franz Baumer : Franz Kafka, 3. Aufl., Berlin 1968. s. 13

2. Aynı yer.

Ama bu yazarlar gittikleri yerlerde de mücadeleyi elden bırakmamışlardır. Nazi Almanyasının neden olduğu İkinci Dünya Savaşı sonrasında da bu eleştirel hesaplaşmanın bir süre daha sürdürüldüğünü görmekteyiz.

Kafka'nın eserlerinde insancıllı duygularla uygarlığın bugün ulaştığı (hem de o gün ulaştığı) aşamada verdiği dış kırıklığı içiçedir. Eserlerinde bir bunalım duygusu vardır; insanın varoluş güvensizliği, yalnızlaştığı, yabancılaştığı, kendi başının çaresine bakması gerektiği okunmaktadır. Modern insan ruhsuz bürokrasinin, otomatikleşmenin belirlediği toplum düzeni ile anlaşmazlığa düşmüştür. Toplumla olan ilişkilerinde düştüğü açmaz, kendini tehdit altında görmesi, dehşetin ve korkunun kucağına düşmesinde belirleyici olan anonim güçlerin eserlerinde kristalize edilmiş bir yansıması yoktur, somut olmayan bir burukluk olarak sezilir. Ama insan yine de bu güçlerin arkasında barbarlığın, terörün ve iktidar hirsının yattığını anlamakta güçlük çekmez. Çünkü anlatım düşsel ve şifreli olmasına karşın, somut, yalın ve anlaşılabilir. Çünkü onun "düşleri" dilekçe kâğıtlarından, cezaevlerinden, kibirle dolaşan üniformalılardan, işkence sahnelerinden, işkence makinelerinden oluşan insan yaşamının güvensizliğinin, çaresizliğinin canlandırılması ile ilgilidir. Bu "düşler" bir yandan modern topluma yabancı olan insanı, öte yandan da onun o toplumda sürdürdüğü serbest tutukluluk denebileceğimiz yaşamını, pasifliğini ve ümitsizliğini canlandırmaktadır. Çağın arkasındaki korkunçluklara bakabilme cesareti gösterenlerin önüne Kafka'nın bu "düşsel" dünyası bir gerçek olarak serilecektir. Eserlerinin çok sayıda okuyucu bulması, hatta okur için çekici olmasının nedeni, okuyucuyu zorlayan, zaman kavramı içermeyen, ama ona kendi varoluşsal açmazının düşsel yansımasını veren bir biçimin kullanılmasında yatar. Kafka okuyucuyu kendi varoluşu üzerine tekrar tekrar düşünmeye zorlar. 1904 yılında yazdığı bir mektupta "yalnızca insanı ısırın ve sokan kitapların okunması gereğine inanırım. Eğer okuduğumuz kitap bir yumruk darbesi gibi beynimizde patlamıyorsa niçin okuyalım onu? Bizi mutlu etsin diye mi...? Tanrım, kitabımız olmasa da mutlu olabilirdik..." diyor. Yirmi yıl sonra Gustav Janouch'la yaptığı bir konuşmada aynı düşüncesini koruduğunu görüyoruz: "Yazın bir sıkıştırmadır, özür. Oysa edebiyat bir çözülmüştür, bilinçsiz yaşamı kolaylaştıran bir zevk aracıdır, nakotiktir. — Yazın ise bunun tam karşıtıdır, yazın uyandırır." Karabasan gibi insanın üzerine çöken dış etkenlerin görselleştirilmesi, mecazlara yönelmesidir Kafka'daki "Düş". Onun soyut terminolojiyi kullanmakta çektiği güçlük bilinmektedir. "Kafka ile soyut şeyler üzerine konuşmak hemen hemen olanaksızdı" diyor Max Brod, "O, mecazlarla düşünür mecazlarla konuşurdu." ³ Max Brod'un bu belirlemesi Kafka'nın gerçeği düşsel olarak canlandığı görüşünü pekiştirmektedir. Karşıtıklardan gelen bir anlatı örgüsü vardır onda. İmge zaten salt anlatım değil, aynı zamanda işaretler, mesafeyi öngörür ve karşıt bir dünya anlamına gelir.

Kafka insanın yaşam gerçeğini yansıtmak amacını güder. İzlediği yol psikolojik ya da sosyolojik roman biçimlerinden farklıdır. Onun öykülerinin kendi öz yaşamı ile ilgili olduğu söylenir. 1914'de edebiyatını "nefsimi koruma savaşı" olarak nitelen-

3. Max Brod: Franz Kafka. Eine Biographie (Erinnerungen und Dokumente), New York 1946. S. 36.

dirir. O kendi benini anlatırken varlığın modösel yapısını elde eder ve onun gerçeğini anlatmış olur. Dünyanın göz kamaştırıcı çekici zenginliğini anlatmak yerine özellikle baskı altında bulunan, sıkışmış, kendi içinde dönen bir benin varoluşsal gerçeğini, onun yabancı dünya karşısındaki öz savunmasını, kendini haklı çıkarmak için verdiği çabaları sergiler. "Edebiyat" der Kafka, "her zaman yalnızca gerçeğe yapılan bir araştırma yolculuğudur." Ne var ki, tüm tedirginlikten kurtulma ve güven arayışları, düzlüğe çıkma, özgürlüğe kavuşma çabaları olumsuzluk ve ulaşılmazlık biçiminde yansır.

"İnsanda kendi yaşamının kendi yolunu engellediği duygusu vardır" diyor Kafka. Yani insanı kendisi engellemektedir. Onu varoluş açmazına sürükleyen kendi uygarlığıdır belki. Kafka'nın küçük bir fabeli bu duyguya ışık tutacak niteliktedir:

"Ah" dedi fare, "dünya her gün daralıyor. Önceleri öylesine genişti ki, korkuyordum, ileriye doğru koşuyordum ve nihayet uzaklarda sağda solda duvarlar görünce mutlu oluyordum, ancak bu uzun duvarlar öylesine birbirine doğru, kapanıyorlar ki, kendimi son odada buluyorum ve orada da köşede beni, içine doğru koşmakta olduğum tuzak bekliyor." — "Sen de koşu yönünü değiştirdi" dedi kedi ve onu bir hamlede yuttu.

Zaman eklerine bakarsak burada geçmişteki ve şimdiki zamandaki durumlardan söz edildiği kolayca görülecektir. Geçmişteki serbestliğin verdiği tedirginliğin yerini şimdi varoluş endişesi almaktadır. Kedinin önerisindeki mantık fareyi yutmaktır. Fare için kurtuluş yoktur, bir yanda tuzak, diğer yanda kedi. Çıkış yolu yoktur. Verilen yol gösterici yanıtın artık bir anlamı kalmamıştır. "Yasa Önünde" adlı parabol-öyküde olduğu gibi yanıt iş isten geçtikten sonra verilmiştir. Korku içerisinde ileriye doğru koşana yardım edilemeyeceği mi vurgulanmak istenmektedir? Uygarlığın insana özgürlük değil tutsaklık getirdiğinin anlatısıdır bu benzetim kısaca. Bu düşünce "Akademi İçin Bir Rapor" adlı öyküde de işlenmiştir. Maymun, insan dünyasında kendini daha tutsak hisseder. Çıkış yolu yoktur. Aslında insan maymunluktan çıktıktan sonra özgürlüğü aramaz olmuştur, özgürlük geçmişin derinliklerinde, maymun insanın çağında vardı. Şimdi istediği özgürlük değil salt bir çıkış yoludur, çaresizlikten kurtulmaktır özlemi. Toplumsal örgütlenmelerden birini öbürüne tercih etmek özgürlüğe ulaşmak ya da çıkış yolu anlamına gelmemektedir. Sistem değiştirmek kafesin biçimini değiştirmek anlamına gelir, ama kafesten çıkmak anlamını taşımaz. İnsan dünyaya sığınır ama, dünya bir yanıldır, bir aldatmacadır; duyuşsal dünya salt katlanılmaz değil, kendine dönüşü engelleyen, gidiş yönünü değiştiren bir işlevi de vardır onun.

Kafka'nın öykülerinde insan yaşamını her yanından kuşatıp sıkıştıran, onu dehşete sürükleyen, tehdit altında tutan bilinmeyen güçlerin kapalı bir biçimde anlatısı vardır. Kendini bir ahtapot gibi saran bu yabancı gücün merhametsiz kolları arasında insan acı çeker, güvensiz ve bağımlı olarak yaşar; özgür istencini kullanmak ister, ancak, ne evinde ne de iş yerinde korku ve zorbalığın kucağına düşmekten kurtulabilir, korumasız ve terkedilmiş bir ortamda felç olmuş, meçalsiz kalmıştır. "Galeride" adlı parabol-öykünün birinci bölümündeki imge, modern insanın bağımlılığının ve te-

dirgin edilerek sürüklenişinin bir simgesidir; insan kendi gelişiminin kurbanıdır. İkinci bölümde aynı olgu bu kez çekicilik maskesi arkasında saklanmış bir gerçek olarak anlatılmaktadır. Bu durum güzel görünmedir, sözde parlaktır, gerçeği seyirciden gizlemekte ve onu aldatmaktadır. Bir göz boyamadır bu.

"Köy Hekimi" adlı öyküde, "Akademi İçin Bir Rapor" da olduğu gibi y a r a ana motiftir. Bu yara fiziksel bir yara anlamını taşımaz, insanın yaşam yarası anlamındadır daha çok. Hekim hastayı iyileştirecek güçte değildir, çünkü kendisi aynı yaranın acısını çekmektedir, hastanın yatağına "hasta" olarak yatırılır. Burada önemli görünen konu, modern toplumda insanın insani kurtaracağı düşüncesindeki yanılgıdır. D a v a romanında Josef K. çare olarak hemen hemen herkesin yardımını ister, oysa din adamının söylediği gibi ona kimse yardım edecek güçte değildir. Yardım beklemek yanılgıdan başka bir şey değildir. Hekim evine dönemez, evin yolunu bulamaz, nedeni ise "umutsuz çağın" kendisidir. Atlar onun geri düşünüy engeller, Gregor Samsa'nın "böceğe" dönüşmesi affesine dönmesini engellediği ve ona hareketsiz bir varlık kazandırdığı gibi. Seyis ve atlar çağı belirleyen güçlerdir: hayvani yabanilik ve yönü belli olmayan düşünüş. Kar gölü çağı tekdüzeliliğinin belirtisidir, "cansıkıcılık" çağıdır bu çağ. D e ğ i ş i m'deki "böcek" K ö y H e k i m i'ndeki atlar insanın kendi benidir, özüdür-saldıran insanın kendi özüdür. İnsan nesneleşmiştir, kendi özüne yabancıdır, kendi kendine yabancıdır. K o m ş u adlı parabol-öyküde de gerçek bir iş dünyası ile karşılaşmaktayız. Ne var ki, çalışma yaşamı ile ilgili nesnelere bir tür yabancılaştırılmış, anlamsızlaştırılmıştır (absurd). Metne dikkatle bakılırsa gerçek olan şeylerin şifre oldukları, kendilerine yabancı şifreler oldukları görülür. İnsanın kendine yabancı olmasının, güvensizliğinin şifresidir. Karşısında insanın korktuğu, bağımsızlığını ve teslim edilmişliğini trajik olarak duyduğu şeytani bir gücün şifresidir. Anlatıcı komşusunun kim olduğunu bilmediğinden paniğe kapılır, varoluşunun tehdit edildiği düşüncesine kapılır. Onu görmez, tanımaz ama, onun tarafından izlendiği, onun kendi üzerine egemenlik kurduğu duygusuna kapılır. K o m ş u parabol-öyküsü insanın kontrol altına alamadığı, kendini tehdit eden yabancı güçlerin karşısındaki güvenini yitirmesinin ve korkusunun bir anlatımıdır.

Korku, yabancılık, güvensizlik, serbest tutukluluk ve çaresizlik Kafka'nın romanlarında da görülmektedir. Eserlerinde canlandırdığı insanların sorunları temelde buldukları durumla ilgilidir. Dünyaya ait olamamaları sorunudur, Dünya bireyin birlikte olduğu dünya değildir artık. Varolan dünyanın yabancının gözüne görüldüğü yabancı durumu ve ona ait olmamanın ümitsiz çabasının dünya tarafından kabullenilmesi durumdur. Onlarda hep kapının önünde bekleyiş durumu vardır, özlemle sonuç alınamayan, huzura kabul görmeyen, tüm iç güçleri harekete geçiren, ama yine de talihsizlik ve isabetsizlik yüzünden başarısız bir bekleyiş. Oysa kapı açıktır, yine de girmeyi olanaksız kılan bir kapallık göstermektedir. Kafka'nın anladığı dünya zaten kendi içinde kapalı bir bütünlük göstermektedir. Nesneleşmiştir ve deneysel bir bütünlüğe kendini kapalı tutar; anlatanın varoluşundan gelen zorunluluğunu ve kapallılığını sergiler. Bu kapallılık ve açıklık durumu kişinin iç geriliminde birbiri ile ilişkilidir. Josef K.'nın (Dava) ve K.'nın (Şato) buldukları durum bunun en açık örneğidir: özgürlükle tutukluluk arasında sıkıştırılmış belirgin olmayan bir açıklık. D a v a romanındaki kapı korumacısı öyküsünde olduğu gibi paradoks bir durum vardır. Gi-

riş için hazır, ardına kadar açık, âdeta davet eder durumda olan bir kapı, girmek isteyen ise onun önünde sanki bağlıdır; bekleyişine bir çare, bir çözüm bulamamaktadır. Kafka'nın pek çok öyküsünde insan kapalıktan, boğucu ortamdan aydınlığa doğru koşmak ister, ama yine de bulunduğu yerden kurtulamaz. Işık sanki bir umutmuş gibi görünür ama, aslında o terk edilmişliği, ezilmişliği, tutsaklığı kanıtlar, vaad vermekten çok kapalılığın belirtisidir. Kapı açık olmakla birlikte eşiği geçmek isteyen büyük engellerle karşılaşır.

Kafka yarattığı kişileri daha işin başında yaşamın varoluş çevresinden soyutlar, yezamansal ilişkiden çekip alır. Ardından gelen bir dizi olay ve durumlar zamanın geçmiş ve gelecek kavramını içermez. Zamanın dışında bir anlatımı vardır; tarihsiz bir anlatımdır bu. Her şey öylesine giriftir ki, kronolojik bir ardardalık göstermez, zincirin halkaları gibi yanyanalık vardır, neden sonuç bağlantısı yoktur. Kafka Gustav Janouch'la yaptığı bir konuşmada "Biz" der, "nesneleri durağan bir biçimde yanıtlayamayız. Onları devamlı devinimde götürürüz, hareketlilikte, değişiklikte. Biz anlatmayız." Bu nedenle kimi eserlerindeki yanyanalık bozulsa bile bütünü etkilemez.

Romanları klasik anlamda bir sonla bitmezler; açık son deyebileceğimiz bir tamamlanmamışlık gösterirler. Çünkü bu romanlardaki olaylarda belirli bir hedefe yönelmişlik sezilirse de sürekli olarak hedefe varamama vardır; çıkışı olmayan bir çember içinde kısırdöngü durumu gösterirler. Örneğin D a v a romanının kahramanı Josef K. ölür, ama bu ölüm romana alışlagelen bir bitiş kazandırmaz. Romanın başındaki tümcede ortaya atılan "Birisini Josef K.'ya iftira etmiş olmalıydı; kötü bir şey yapamadığı halde bir sabah onu tutukladılar" varsayımı romanın sonuna dek açıklığa kavuşmaz. Josef K.'nin tutuklandığı doğrudur, ancak bu tutuklama normal bir tutuklamadan farklıdır. Cezaevine konmaz, hakaretlerine de bir sınırlama getirilmez. Kimin emriyle tutuklandığı, davayı kimin yürüttüğü, yargıçların kimler olduğu, nerede oldukları, davanın anlamının ne olduğu, davalının gerçekte suçlu olup olmadığı gibi sorular normal mahkeme esaslarına göre yanıtız kalmaktadır. Romanın başlangıcı okuyucuya devam eden bölümlerde mahkeme ve tutuklama üzerine açıklama getirileceği izlenimini verir ve onu bir bekleyişe sürüklerse de boşuna, sonunda bunun bir aldatma olduğu görülür. Okur Ş a t o romanında da benzer duruma karşılaşır. K. adında bir kadastrocu göya Şato-Köyüne çağırılmıştır. Bir akşam çıkar gelir ve huzura kabul edilmesini ister. Ne var ki, onu çağırınlar çağından habersizdirler. K. geri gönderilmez ama kabul da görmez. Romanın davamı kabul görmeyi amaçlayan binlerce deneme ve çabadan oluşur. Yani Kadastrocu K. sürekli yarmak ister ama bir türlü varamaz. Başından beri meydana gelen olaylar dizisi hem Josef K.'yı hem de K.'yı bir durumdan diğer bir duruma sürükler; onları kuşatan tutukluluk çemberi gitgide daralır. Savaşmadan yenilgiden yenilgiye düşerler, kendilerini savunurken, haklı çıkarmak isterken "suçlu" duruma düşerler. Buldukları çevreye çaresizlik içinde bağlanmışlar ve hep başlangıca dönerler. Sürekli soru sorarlar ama yanıt alamazlar. Ne yaparlarsa yapınlar son merciye ulaşamazlar. Roman kahramanı gaza ne denli basarsa basın araba gitmez, sanki doğa üstü bir güç debriyaja basmaktadır. Hep yerinde sayma vardır, bu nedenle zamansal ilerleme olmamaktadır; zaman rölanti durumu gösterir. Hedefe koşarken tökezleyip, çekinip, kendini kaybedip hedefe varamamak ikilemi vardır. Sürekli varış gerçekte varamama sonucunu vermektedir. Kahramanların karşı karşıya buldukları dün-

ya ulaşılamayan, totaliter olarak kurulmuş bir güç dünyasıdır. Onlar karşısındaki dünyaya yabancıdırlar. Kafka'nın bulduğu b e n dünya ile birlikte olmama nedeniyle ona yabancıdır, isimsizdir ve kişiliksizdir. Onlar karşıt dünyanın kurallarına, yasalarına karşı eleştirel bir tepki gösterirler. Oysa dışında oldukları dünyada yaşayanlar mevcut durumları yadırgamazlar. Kafka için bu alışılan dünya, yani kahramanların giremediği dünya önemlidir: "Alışılmışın kendisi bir mucizedir" der Kafka, "ben onu ancak canlandırıyorum. Nesnelere yarı karartılmış bir sahnenin ışıkçısı gibi aydınlatıyor olmam mümkündür. Ancak, bu doğru değildir! Gerçekte sahne hiç de karartılmış değildir. O aydınlıktadır. O nedenle insanlar gözlerini yumarlar ve çok az görürler." O, modern toplumda kapalı olarak var olan "yabancılaşmayı" açığa çıkarmaktan başka bir şey yapmaz. Bu nedenle onun yarattığı dünya bir yandan yabancı, gerçek dışı ve şaşırtıcı olurken diğer yandan da daha gerçekçidir. "Bu anlatım" der Kafka Janouch'a, "içeriğin anlatımı değildir, içeriğe açılan kapıdır, yoldur. Etkili olursa kapalı olan arkada açılmış olur." Görünüşün maskesi düşer ve arkadan gerçek ortaya çıkar.

Kafka g e r ç e k için savaşır; güvenini yitirmiş, kuşkulu, tedirgin insanın kendini haklı çıkarmasının savaşını verir. Gerçeğe geçiş "gerçek söze" geçiştir ve aynı zamanda "insanın içinde bulunduğu, soluk alamaz duruma geldiği bir dünyadan" "özgürlüğe tırmanış" olarak anlaşılır (Bir Köpeğin Araştırmaları). Özgürlüğe çıkış ancak görülebilen tüm yasal yapısalıkların ortadan kaldırılması ile mümkündür. Yazara göre insan yaşamını "kendini haklı çıkarma" temeline oturtmaktadır. Hiç kimse haksız bir yaşamı yaşayamaz. Bu nedenle "yaşam" onun belli başlı eserlerinde " s a v u n m a l a r " biçiminde yansır: Tutanaklarda, adliye koridorlarında, evraklarda, bürokraside. Dünya tümünden bir mahkemedir. Yaşamla resmi kurumlar içiçelik gösteren bir bütünü parçalarıdır (Şato).

D a v a 'daki yargılama usulünün açık paradokslukları, anlaşılmazlıkları, yargı mercileri, motivasyonlar, hükümler ve savunmalar bir şeyler yapıldığı görünümünü vermek amacına yöneliktir. Josef K.'nin suçu nedir? Bekçi Franz'ın belirttiğine göre o, "yasayı" tanımadığı helde suçsuz olduğunu iddia etmektedir. Yani onun suçu "yasayı" tanımamaktır, dünyayı tanımamaktır ve kendini tanımamaktır. O nedenle boş bir suçlama ile başlayan olaylarda kahramanın çok önceden cezalandırıldığı anlaşılmaktadır, onun dünyanın dışında olması suçlu olmasına yetmiştir. Faşist terör egemenliğinde hiç kimse kendisinden ne isteneceğini, neden bazı şeyler isteneceğini ya da yasaklanacağını, neden suçlandığını bilemez. Gerek tutanaklar gerek öz savunmalar tek yönlü bir bakışı yansıtır. Gerçeğin tümünü dile getirmediğinden " y a l a n " olarak nitelendirilebilir. Ama öz savunmalar bir yönüyle kişinin kendine bakışını diğer yönü ile de yargılama usulüne bakışını yansıttıklarından önemsiz de sayılmazlar. Örneğin güvensizlik ve yabancılaşma dayak sahnesinde yansıtılır. O sahne salt ürpertici ve endişe verici olarak değil aynı zamanda grotesk olarak da etkilidir. Kafka'nın korkudan gelen grotesk mizahına en çarpıcı örneği avukatın meslektaşları ile birlikte çatı katındaki memura karşı verdikleri kavgada buluyoruz: Mahkemede kanıtlarla bir yere varılamayacağını bilincinde oldukları görülmektedir.

Resmi makamların açık paradokslukları insan yaşamının gerçeğine uygun düşerler. Kafka bu gerçeği "kopya etmektedir". Bozuk durumların bir belirlenmesidir,

elde edilen sonuç da gerçekçidir. Onun "kopya ettiği" gerçek aslında "yalanın" belirlenmesidir. Bu belirlemeyi ise Kafka bozarak değiştirerek elde eder. Bozma konusunda bir endişesi yoktur, çünkü "sanat" der, "zaman zaman- ileri giden saat" gibi bir aynadır". Değişim'deki Gregor Samsa'dan sonra, "böceğe" dönüştükten sonra çevresindeki insanların onun üzerine olan gerçek düşüncelerini öğrenebiliyoruz, değişimden önceki durumu ise "yalandır". Kafka'ya göre "gerçek bölünmez ve kendini idrak edemez, kim onu anlamak isterse yalan olmalıdır." Herkes gerçeği göremez ama, kendisi gerçek olabilir. Bu düşüncelere göre gerçek, insanın özü ile, beni ile, varlığı ile özdeşdir. Bu özü anlamak için verilen çaba onu karşıt dünya olan "yalanla" yüzyüze getirir. "İnsan ne olduğunu anlatamaz, çünkü insan zaten olduğu şeydir, insan ancak olamadığı şeyi anlatabilir, yani yalanı. Belli bir gerçek ancak koroda vardır." Bu açıklama ile Kafka koroda, yani tüm bilgilerin bütünlüğünde gerçeğe belirli oranda bir yaklaşımın sözkonusu olduğunu vurgular. Meslek yaşamında edindiği yaşantıların, bürokrasi atmosferinin eserlerinde yansıdığı yadsınmaz. Onun yarattığı kişiler, modern toplumun işbölümü sonucunda onların üzerine yüklediği görevleri, daha doğrusu toplumsal işlevleri ile bir değer kazanabilmektedirler. Meslek insanla özdeşdir; önemli olan kişinin özlük dosyasıdır; bu özdeşleşmedeki saçmalığı, modern insanın görevi ve işlevi dışında bir hiç olduğunu görmekteyiz. Kafka işlevselliğin dışlileri arasında insanın kişiliği elinden alınmış bir hiç, bir suçlu durumuna indirgenmiş tablosunu verirken aslında tüm bu kurumların gerçeği değil görünüşü yansıttığını ve "yalan" olduğunu sergiler. Karl Rossmann'ın (Amerika), Josef K.'nin (Dava) ve K.'nin (Şato) karşılaştıkları güçlükleri, engelleri zorlamaları bu "yalan" dünyaya karşı verilen bir savaştır. Ondaki anlamsızlığa ve çılgınlığa, kötülüklere ve eziciliğe karşı gösterilen bir tepkidir, benin özgürlüğü, selâmeti için verilen bir savaştır. Ne varki, hedefi doğru belirleyemediklerinden başarısızlığa uğrarlar. Yaşamsal olayların üzerine düşünecek yerde onların üzerine yapılan yorumlara önem verirler ve başkalarından yardım isterler. Dava romanında din adamı Josef K.'ya "sen başkalarının yardımını istiyorsun... onların gerçek yardım olmadıklarını farketmiyor musun?" demiyor mu? Josef K. mahkemenin yaptısını anlarsaydı, olayların arkasında nelerin bulunduğunu bilseydi savunmasını da ona göre yapardı. Yazar insanın düşünce ve yorumlarının modern dünyadaki yetmezliğini ve anlamsızlığını ortaya koyarken "yalan" dünyanın değiştirilmesi gereğine işaret eder.

Josef K. kendini değil tüm paradoksluklarıyla yargı mercilerini suçlu bulur. İnsanın pençesine takıldığı yaşamsal olaylar suçludur. Dünyanın kendisi suçludur onun gözünde, insan, tek tek bireyler değil. "Ama ben suçsuzum" der Josef K. din adamına, "bu bir yanılgıdır. İnsan nasıl olur da suçlu olabilir. Burada bizler birimiz öbürümüz gibi insanlarız." Bilgi sahibi olan insanın suçlu olmaması gereğine değinir; o insan yalana, yanlış fikirlere ve eylemlere düşebilir mi, aldanabilir mi sorusu vardır. "Bu doğrudur" der din adamı, "ama tüm suçlular hep böyle konuşurlar." Her kim sorumluluğu omuzlamak istemez ve kendini suçsuz kabul ederse, işte o suçludur mu denmektedir? Yoksa Kafka'nın bir çelişkisi midir? Romanın içinde bulunan Y a s a Ö n ü n d e adlı parabol-öykü ile din adamı şu görüşü dile getirmeye çalışır: İnsan kendi gerçeğine açılan kapıyı, eğer karşısına çıkan engelleri gerçek değil de zorunluluk olarak görseydi, rahatlıkla bulabilirdi. Köylü, giriş için açık duran kapının kim için belirlendiğini sorsaydı, koruma görevlisinin verdiği yanıtlardaki çelişkileri

kavrasaydı, kendi yolunu kendi engellemeseydi, dünyanın tehdit edici gücü ve üstünlüğü karşısında hipnotize olup donakalacağı yerde bariyerler çemberini gerçek olarak kabul etmeseydi içeri girebilirdi. "Özgül bir düşünce" der Josef K., "yalan, dünyanın düzeni yapılmaktadır." Bu parabol-öyküden yola çıkarak Josef K. için şu söylenebilir: Yüce mahkemeyi arayacağı yerde kendisinin o merci olacağını kabullense belki de "köpek gibi" ölmezdi.

Özgürlüğe çıkışın, dünyanın mevcut kurulu düzenine karşı insanın kendi koyduğu tüm engelleri parçalaması, bariyerleri aşması ile, oradaki kötülüklerle karşı gösterilecek tepki ile sağlanabileceği izlenimi vardır. Kafka'da dünyayı sevgi adına, insanîyet adına değiştirme isteği vardır, ama bunun nasıl ve hangi yoldan olacağı açık seçik belirlenmiş değildir. Özgürlüğe çıkışı insanın bu dünyadan öteki dünyaya geçme özlemi olarak da yorumlayabiliriz, hatta bu olasılık daha kuvvetlidir, çünkü Kafka insanın ölümünü de savunabilmesi gereğine inanır.

Açıklanmazlığın açıklaması, belirlenmezliğin belirlenmesidir onun eserleri. Onun anlatımındaki en ilginç nokta bozukluklar karşısında hayrete düşmemenin hayret verici olmasıdır. O nedenle günlük yaşamda karşılaştığımız pek çok olaylar ve durumlar karşısında K a f k a ilk aklımıza gelen kişidir.

YARARLANILAN ESERLER

1. Günther Anders : *Kafka Pro und Contra*, 4. Aufl., München 1972.
2. Beda Allemann : Der Prozess. In: *Der deutsche Roman*, Bd. II. (Hrsg.): Benno von Wiese. Düsseldorf 1965. S. 234 — 290.
3. Wilhelm Emrich : *Franz Kafka*, 8. Aufl., Wiesbaden 1975.
4. " " : *Franz Kafka*. In: *Deutsche Literatur im 20. Jahrhundert*. 5. Aufl. Bd. 2. (Hrsg): *Otto Mann und Wolfgang Rothe*, Bern/München 1967. s. 182 — 201.
5. Fritz Martini : Franz Kafka. Das Schloss. In: *Das Wagnis der Sprache*. 5. Aufl., Stuttgart 1954. S. 291 — 336.
6. Franz Baumer : *Franz Kafka*. 3. Aufl. Berlin 1968.
7. A. Weber / C. Schlingmann/ G. Klenschmidt: *Interpretationen zu Franz Kafka*. 6. Aufl. München 1976.
8. Hans Mayer : *Zur deutschen Literatur der Zeit*. Reinbek/Hamburg 1967.
9. Bruno Hillebrand: *Theorie des Romans*, Bd. 2, München 1972.
10. Peter Foulkes : Franz Kafka. Dichtungstheorie und Romanprexis. In: *Deutsche Romantheorien*, (Hrsg.): Reinhold Grimm. Frankfurt a.M. / Bonn 1968. S. 321—346.